

O praxi

Mao Zedong

1937

V naší straně existovala skupina soudruhů — přívrženců dogmatismu, kteří po dlouhou dobu odmítali zkušenosti čínské revoluce, popírali pravdu, že „marxismus není dogma, nýbrž návod k jednání“ a jenom strašili lidi jednotlivými slovy a frázemi vytrženými z textu marxistických děl. Existovala ještě jiná skupina soudruhů — přívrženců empirismu, kteří se po dlouhou dobu přidržovali své osobní omezené zkušenosti, nechápali důležitost teorie pro revoluční praxi, neviděli revoluční situaci vcelku. Pracovali sice usilovně, ale naslepo. Chybné názory těchto dvou skupin soudruhů, zejména dogmatické názory, způsobily čínské revoluci v letech 1931-1934 nesmírnou škodu. Dogmatikové, kteří se přitom halili v marxistické roucho, uvedli v omyl mnohé naše soudruhy. Soudruh Mao Ce-tung napsal práci „O praxi“ proto, aby ze stanoviska marxistické teorie poznání v naší straně odhalil subjektivistické chyby přívrženců dogmatismu a empirismu — zejména dogmatismu. Hlavní důraz je v této práci kladen na odhalení dogmatismu opovrhujícího praxí — tohoto druhu subjektivismu; proto se tato práce nazývá „O praxi“. Názory rozvíjené v této práci vyložil svého času soudruh Mao Ce-tung v přednášce, která se konala na Protijaponské universitě v Jen-anu.

Předmarxovský materialismus zkoumal otázky poznání odtržené od společenské povahy lidí, odtržené od dějinného vývoje lidstva, a proto nemohl pochopit závislost poznání na společenské praxi, to jest závislost poznání na výrobě a na třídním boji.

Marxisté především tvrdí, že výrobní činnost lidí je jejich nejzákladnější praktickou činností, jež určuje veškerou ostatní činnost. Lidé jsou ve svém poznání závislí hlavně na materiální výrobní činnosti a v procesu této činnosti postupně postihují přírodní jevy, vlastnosti přírody, zákonitosti přírody a vztahy člověka k přírodě; současně prostřednictvím výrobní činnosti postupně též různou měrou poznávají určité vztahy mezi lidmi. Všechny tyto poznatky nemohou být získány odtrženě od výrobní činnosti. V beztřídní společnosti uskutečňuje každý jednotlivý člověk jako člen této společnosti, ve spolupráci s ostatními členy společnosti a při určitých výrobních vztazích k nim, výrobní činnost, zaměřenou k řešení otázek materiálního života lidí. V různých třídních společnostech vstupují členové těchto společností, patřící k různým třídám, v různých formách do určitých výrobních vztahů a též uskutečňují výrobní činnost, zaměřenou k řešení otázek materiálního života lidí. To je základním zdrojem vývoje lidského poznání.

Společenská praxe lidí se neomezuje jen na výrobní činnost, nýbrž má ještě četné jiné formy: třídní boj, politický život, činnost na poli vědy a umění; stručně — společenský člověk se podílí na všech oblastech praktického života společnosti. Proto člověk ve svém poznání různou měrou postihuje různé vztahy mezi lidmi nejen v procesu materiálního života, ale i v procesu života politického a kulturního (úzce spjatého se životem materiálním). Obzvlášť hluboký vliv na vývoj lidského poznání mají různé formy třídního boje. V třídní společnosti zaujímá každý člověk určité třídní postavení a není takové ideologie, která by neměla třídní pečeť.

Marxisté tvrdí, že výrobní činnost lidské společnosti se krok za krokem rozvíjí od nižších stupňů k vyšším, proto se poznatky lidí jak o přírodě, tak o společnosti rozvíjejí též krok za krokem od nižších stupňů k vyšším, to jest od jednoduchého k složitému, od jednostranného k mnohostrannému. Po velmi dlouhé historické období mohli lidé pouze jednostranně chápat dějiny společnosti; to vyplývalo jednak z tendenčního postoje vykořisťovatelských tříd, jež neustále překrucovaly dějiny společnosti, jednak z malého rozsahu výroby, který omezoval obzor lidí. Teprve tehdy, když zároveň se vznikem obrovských výrobních sil — velkopřemyslů

— vznikl moderní proletariát, mohli lidé dosáhnout všestranného historického pochopení procesu historického vývoje společnosti a přeměnit své poznatky o společnosti ve vědu. Tato věda je právě marxismus.

Marxisté tvrdí, že jen společenská praxe lidí může být kritériem pravdivosti lidských poznatků o vnějším světě. Neboť fakticky jen tehdy, dosahují-li lidé v procesu společenské praxe (v procesu materiální výroby, třídního boje, vědeckých experimentů) výsledků, jež očekávají, získávají potvrzení pravdivosti svých poznatků. Jestliže se lidé snaží dosáhnout úspěchů v práci, to jest získat očekávané výsledky, musí nutně uvést své ideje v soulad se zákonitostmi objektivního vnějšího světa; jinak budou poraženi v praxi. Po porážce si lidé berou ponaučení z této skutečnosti, mění své ideje a uvádějí je v soulad se zákonitostmi vnějšího světa, a mohou tak změnit porážku ve vítězství; právě tuto pravdu vyjadřují přísloví: „Porážka je matkou úspěchu“ a „Každý neúspěch nás činí moudřejšími“.

Teorie poznání dialektického materialismu staví praxi na první místo, neboť tvrdí, že lidské poznání nelze ani v nejmenším odtrhnout od praxe, a zavrhuje všechny mylné teorie, popírající důležitost praxe a odtrhující poznání od praxe. Lenin pravil:

„Praxe stojí nad (teoretickým) poznáním, neboť má nejen přednost ve všeobecnosti, ale i v bezprostřední skutečnosti.“¹

Marxistická filozofie — dialektický materialismus — má dvě velmi výrazné zvláštnosti: první zvláštností je její třídní charakter, otevřené přiznání toho, že dialektický materialismus slouží proletariátu; druhou zvláštností je její praktický charakter, zdůrazňování závislosti teorie na praxi, zdůrazňování toho, že základem teorie je praxe a že teorie opět slouží praxi. Pravdivost poznatku nebo teorie se neurčuje subjektivním hodnocením, nýbrž výsledky objektivní společenské praxe. Kritériem pravdy může být jen společenská praxe. Hledisko praxe je prvním a základním hlediskem teorie poznání dialektického materialismu.²

Jak ale vzniká z praxe lidské poznání a jak toto slouží praxi? K tomu, abychom to pochopili, stačí se seznámit s procesem vývoje poznání.

Jde o to, že v procesu praktické činnosti vidí lidé zprvu jen vnější stránku různých věcí, jevů v tomto procesu, vidí jednotlivé stránky věcí, jevů, vidí vnější spojitost mezi jednotlivými jevy. Například lidé, kteří přijeli z venku do Jen-anu, aby si jej prohlédli, viděli v několika prvních dnech krajinu, ulice, domy, stýkali se s mnoha lidmi, chodili na besedy, zábavy a tábory lidu, slyšeli různé projevy, četli různé dokumenty; to vše jsou vnější stránky jevů, jednotlivé stránky jevů a vnější spojitost těchto jevů. Tento stupeň procesu poznání se nazývá stupněm smyslového vnímání, to jest stupněm počitků a představ. Tyto různé jevy v Jen-anu působily na smyslové orgány pánů ze skupiny pozorovatelů, vyvolaly u nich určité počitky, v jejich vědomí vznikla řada představ a utvořila se přibližná, vnější spojitost mezi těmito představami — takový je první stupeň poznání.

Na tomto stupni nemohou ještě lidé vypracovat hluboké pojmy a vyvodit logické závěry.

Pokračování společenské praxe vede k mnohonásobnému opakování jevů, které u lidí vyvolávají počitky a představy. A tehdy v lidském vědomí probíhá skok v procesu poznání — vznikají pojmy. Pojem neodráží již jen vnější stránky věcí, jevů, jejich jednotlivé stránky, jejich vnější spojitost; postihuje podstatu jevu, jev v celku, vnitřní spojitost jevů. Mezi pojmem a počitkem existuje nejen kvantitativní, ale i kvalitativní rozdíl. Další vývoj v tomto směru, použití metod soudu a úsudku, může vést k logickým závěrům. Když se v „Pověsti o třech královstvích“ [„Pověst o třech královstvích“ („San-kuo-jen-i“) — v Číně populární historický román o období boje tří království — Wej, Wu a Šu — ve třetím století n. l.] říká: „Zamračíš se — v hlavě se rodí nápad“ nebo když obvykle říkáme „Nechte mě přemýšlet“ — znamená to,

že člověk rozumově pracuje s pojmy, aby vyslovoval soudy a dělal úsudky. To je druhý stupeň poznání.

Pánové ze skupiny pozorovatelů, která k nám přijela, když nabrali různý materiál a „přemýšleli“ o něm, mohli by vyřknout takovýto soud: „Politika jednotné protijaponské národní fronty, prováděná komunistickou stranou, je důsledná, upřímná a poctivá.“ Jestliže jsou stejně poctivě pro jednotu k záchraně národa, mohli by po vyslovení takového soudu jít dále a učinit tento závěr: „Jednotná protijaponská národní fronta může být úspěšně vytvořena.“ V celkovém procesu lidského poznání jakéhokoli jevu je tento stupeň pojmů, soudů a úsudků ještě důležitějším stupněm, stupněm racionálního poznání.

Skutečným úkolem poznání je dostat se od počitků k myšlení, dostat se k postupnému objasňování vnitřních rozporů objektivně existujících věcí, jevů, k objasnění jejich zákonitostí, k objasnění vnitřní spojitosti mezi různými procesy, to jest dosáhnout logického poznání. Opakujeme: logické poznání se liší od smyslového poznání tím, že smyslové poznání zachycuje jednotlivé stránky věcí, jevů, jejich vnější stránky, vnější spojitost jevů, kdežto logické poznání činí obrovský krok vpřed, neboť zachycuje jev vcelku, jeho podstatu a vnitřní spojitost jevů, dosahuje odhalení vnitřních rozporů okolního světa, a proto může pochopit vývoj okolního světa ve veškeré jeho celistvosti, s jeho všeobecnými vnitřními souvislostmi.

Podobnou dialekticko-materialistickou teorii procesu vývoje poznání, spočívající na praxi a na pohybu od jednoduchého k složitému, před marxismem nikdo důsledně nevytyčil. Marxistický materialismus poprvé správně vyřešil tuto otázku, materialisticky a dialekticky ukázal na pohyb poznání ve směru stále většího prohlubování tohoto poznání, ukázal na postupný pohyb poznání společenských lidí v jejich složitě a ustavičně se opakující praxi výroby a třídního boje — pohyb od smyslového poznání k logickému. Lenin pravil: „Abstrakce hmoty, přírodního zákona, abstrakce hodnoty atd., jedním slovem všechny vědecké (správné, solidní, nikoli nesmyslné) abstrakce odrážejí přírodu hlouběji, věrněji, plněji.“³ Marxismus-leninismus tvrdí, že specifické rysy dvou stupňů procesu poznání spočívají v tom, že na nižším stupni vystupuje poznání jako poznání smyslové, kdežto na vyšším stupni vystupuje jako poznání logické, avšak oba tyto stupně jsou stupni jediného procesu poznání. Smyslové a racionální se liší co do svého charakteru, avšak není navzájem oddělitelné a je spojeno na základě praxe.

Naše praxe svědčí o tom, že smyslově vnímané věci, jevy nemůžeme ihned pochopit a že jen pochopené jevy mohou být ještě hlouběji smyslově vnímány. Počitek může řešit pouze otázku vnějších stránek jevů, kdežto otázku podstaty řeší jen teoretické myšlení. Řešení těchto otázek nemůže být ani v nejmenším odtrženo od praxe. Člověk nemůže poznat jakýkoli jev bez styku s ním, to jest jestliže jeho vlastní život (praxe) neprobíhá v podmínkách tohoto jevu.

Nebylo možno předem poznat zákonitosti kapitalistické společnosti, jestliže lidé žili ještě ve feudální společnosti, neboť tehdy ještě kapitalismus nevznikl a neexistovala příslušná praxe. Marxismus mohl být produktem jedině kapitalistické společnosti. Marx nemohl v epoše předmonopolistického kapitalismu předem konkrétně poznat některé svérázné zákonitosti epochy imperialismu, neboť imperialismus jako poslední stadium kapitalismu ještě nevznikl a neexistovala ještě příslušná praxe. Jedině Lenin a Stalin mohli převzít tento úkol.

Marx, Engels, Lenin a Stalin mohli vytvořit svou teorii nejen díky své geniálnosti, ale hlavně proto, že se osobně účastnili tehdejší praxe třídního boje a vědeckých experimentů; bez této poslední podmínky by žádná geniálnost nemohla vést k úspěchu. Přísloví „Siou-cchaj může vědět o všech věcech pod sluncem, aniž překročil práh svého domu“ bylo pouhou frází ve starých dobách, kdy nebyla rozvinuta technika, kdežto v našem století rozvinuté techniky je to uskutečnitelné, i když opravdové znalosti, nabyté osobní zkušeností, mají jedině lidé spjatí s praxí „pod sluncem“; tyto lidé získávají ve své praxi „znalosti“, které se prostřednictvím literatury a techniky dostávají do rukou „siou-cchaje“ [člověk, který dosáhl základní vědecké hodnosti

při státních zkouškách ve staré Číně] a umožňují mu nepřímo se dovědět „o všech věcech pod sluncem“.

K bezprostřednímu poznání nějakého jevu nebo jevů je nutná osobní účast v praktickém boji, který má za cíl změnit skutečnost, změnit nějaký jev nebo jevy, neboť jenom osobní účast v takovémto praktickém boji dovoluje vejít ve styk s vnější stránkou nějakého jevu nebo jevů a jen osobní účast v takovémto praktickém boji dovoluje odhalit podstatu nějakého jevu nebo jevů a pochopit je. Taková je cesta poznání, po níž ve skutečnosti jde každý člověk; jedná se jen o to, že někteří lidé úmyslně překrucují pravdu a tvrdí opak.

Ve velmi směšné úloze vystupují takzvaní „vševědové“, kteří, když pochytili náhodné, útržkovité poznatky, pokládají se za „první osobnosti pod sluncem“, což svědčí pouze o jejich nadměrném sebevědomí. Poznatky — to je věda, a zde je nemístná sebemenší licoměrnost nebo chlubitost, zde se rozhodně vyžaduje pravý opak —, poctivost a skromnost. Chceš-li získat poznatky, pak se účastní praxe měnící skutečnost. Chceš-li poznat chuť hrušky, musíš ji změnit — rozkousat ji. Chceš-li poznat složení a vlastnosti atomu, musíš provést fyzikální a chemické pokusy, změnit stav atomu. Chceš-li poznat teorii a metody revoluce, musíš se revoluce zúčastnit.

Všechny opravdové poznatky vycházejí z bezprostřední zkušenosti. Avšak člověk nemůže bezprostředně přezkoušet všechno na světě, fakticky většina našich poznatků je produktem nepřímé zkušenosti, jsou to poznatky, které jsme získali od všech minulých věků, a poznatky, kterých nabyli lidé na jiných místech. Tyto poznatky jsou produktem bezprostřední zkušenosti lidí, kteří žili dříve, nebo cizí bezprostřední zkušenosti. Jestliže v době bezprostřední zkušenosti našich předků nebo současníků odpovídaly tyto poznatky oné podmínce, o níž mluvil Lenin — to jest jestliže byly výsledkem vědecké abstrakce a byly vědeckým odrazem objektivně existujících jevů, pak jsou tyto poznatky spolehlivé; v opačném případě jsou nespolehlivé. Proto se lidské poznatky skládají ze dvou částí — z údajů bezprostřední zkušenosti a z údajů zkušenosti nepřímé. Současně to, co je pro mne nepřímou zkušeností, je pro jiné zkušeností bezprostřední. Tudiž, mluvíme-li o souhrnu poznatků, můžeme říci, že žádné poznatky nemohou být odtrženy od bezprostřední zkušenosti.

Zdroj všech poznatků spočívá v počítčích získávaných smyslovými orgány člověka z objektivně existujícího vnějšího světa; ten, kdo odmítá smyslové vnímání, odmítá bezprostřední zkušenost, odmítá osobní účast na praxi měnící skutečnost, ten není materialista. Proto jsou tak směšní „vševědové“. Číňané mají velmi staré přísloví: „Když nejdeš do tygřího doupěte, nechytneš tygří mládě.“ Toto přísloví je pravdou pro lidskou praxi a stejnou měrou je pravdou pro teorii poznání. Poznání odtržené od praxe je nemyslitelné.

Abychom objasnili dialekticko-materialistický pohyb poznání, vznikající na základě praxe změny skutečnosti — pohyb poznání ve směru postupného prohlubování —, uvedeme ještě tyto konkrétní příklady.

V počátečním období své praxe — v období ničení strojů a živelného boje — byl proletariát v poznání kapitalistické společnosti teprve na stupni smyslového poznání a poznával jen jednotlivé stránky a vnější spojitost různých jevů kapitalismu. V této době byl proletariát ještě takzvanou „třídou o sobě“. Avšak když nastoupilo druhé období praxe proletariátu — období uvědomělého a organizovaného hospodářského a politického boje —, když mnohostranná zkušenost, získaná z praxe, zkušenost, získaná v dlouholetém boji, byla vědecky zobecněna Marxem a Engelsem, když byla vytvořena marxistická teorie, která vychovává proletariát a která naučila proletariát chápat podstatu kapitalistické společnosti, chápat vykořisťovatelské vztahy, vznikající mezi společenskými třídami, chápat dějinné úkoly proletariátu, tehdy se stal proletariát „třídou pro sebe“.

Stejným způsobem poznal čínský lid imperialismus. První stupeň byl stupněm povrchního smyslového poznání, stupněm boje proti cizincům v době tchaj-pchingského, boxerského a jiných hnutí. Teprve druhý stupeň byl stupněm racionálního poznání, kdy čínský lid poznal různé vnitřní a vnější rozpory imperialismu, kdy poznal podstatu utlačování a vykořisťování širokých lidových mas Číny ze strany imperialismu spojeného s čínskou kompradorskou buržoazií a feudálně statkářskou třídou — toto poznání započalo až v období „Hnutí 4. května“ roku 1919.

Povšimněme si nyní války. Kdyby válku řídili lidé bez vojenských zkušeností, pak by na počátečním stupni nemohli pochopit hluboké zákony řízení dané konkrétní války (například naší revoluční agrární války v uplynulých deseti letech). Na počátečním stupni by získali jen zkušenosti z osobní účasti v mnoha bojích, jejichž velký počet by pro ně končil porážkou. Nicméně by jim tyto zkušenosti (zkušenosti z vítězství a zejména z porážek) umožnily pochopit momenty vnitřního řádu, pronikající válku v celku, to jest zákonitosti dané konkrétní války, pochopit strategii a taktiku a tím by jim umožnily s jistotou válku řídit. Kdyby měl být v této době pověřen řízením války člověk bez zkušeností, mohl by zase pochopit skutečné zákonitosti války až po řadě porážek (to jest po získání zkušeností).

Často můžeme slyšet, jak někteří soudruzi, neodvažující se přijmout tu či onu práci, prohlašují, že si s touto prací nebudou vědět rady. Proč se však domnívají, že si nebudou vědět rady? Protože nemají ucelenou představu o charakteru a podmínkách této práce: buď se nikdy neseťkali s podobnou prací, nebo se s ní setkávali zřídka; proto nemůže být ani řeči o tom, že by znali zákonitosti této práce. Když se jim podrobně rozebere situace a podmínky práce, začínají se cítit jistějšími a souhlasí s tím, že ji přijmou. Jestliže se tito lidé jistou dobou touto prací zabývají, získají v ní zkušenosti; a budou-li nadto důkladně vnikat do skutečné situace, a nikoli subjektivně, jednostranně a povrchně hledět na věci, pak mohou sami učinit závěr, jak je třeba práci provádět, a začnou pracovat mnohem jistěji. Nevyhnutelný krach očekává jenom ty lidi, kteří hledí na věci subjektivně, jednostranně a povrchně, kteří, dostanou-li se na nové místo, nezajímají se o situaci, nepronikají do věci v celku (do historie věci a do jejího nynějšího stavu) a protože se nedobírají podstaty věci (charakteru dané věci a její vnitřní spojitosti s ostatními věcmi), ihned začínají domýšlivě nařizovat a vydávat rozkazy.

Prvním krokem procesu poznání je tedy první styk s jevy vnějšího světa — stupeň počitků. Druhým krokem je zobecnění údajů získaných smyslovým vnímáním, jejich uspořádání a přepracování — stupeň pojmů, soudů a úsudků. Jenom tehdy, je-li nashromážděno množství všestranných (a nikoli neuspořádaných a neúplných) údajů získaných smyslovým vnímáním, a jen tehdy, odpovídají-li skutečnosti (to jest nejsou-li výsledkem smyslového klamu), je možno na základě těchto údajů vypracovat správné pojmy a teorii.

Jsou zde dva důležité momenty, které je nutno obzvlášť zdůraznit. O prvním bylo již mluveno, ale zde je třeba to ještě jednou opakovat — je to otázka závislosti racionálního poznání na smyslovém. Ten, kdo tvrdí, že racionální poznání může nevznikat ze smyslového poznání, je idealista.

V dějinách filozofie existoval tak zvaný racionalismus, který uznával pouze realitu rozumu, popíral realitu zkušenosti a tvrdil, že spolehlivý je jen rozum, kdežto zkušenost nabývaná smyslovým vnímáním že je nespolehlivá; chyba tohoto směru spočívá v tom, že staví fakta na hlavu. Spolehlivost údajů racionálního poznání je právě zajišťována tím, že jejich zdrojem jsou údaje smyslového vnímání; v opačném případě by se tyto údaje racionálního poznání staly řekou bez pramenů, stromem bez kořenů, byly by něčím nespolehlivým, vznikajícím pouze subjektivně. Z hlediska posloupnosti procesu poznání je smyslová zkušenost prvotní a my zdůrazňujeme význam společenské praxe v procesu poznání, neboť jen společenská lidská praxe může vést k počátku vzniku lidského poznání, k získání smyslové zkušenosti z objektivně existujícího vnějšího světa. Jestliže člověk zavřel oči, zacpal si uši a úplně se odtrhl

od objektivně existujícího vnějšího světa, pak nemůže být ani řeči o tom, že by poznával. Poznání začíná zkušeností — to je právě materialismus teorie poznání.

Druhý moment — nutnost prohloubení poznání, nutnost přechodu od stupně smyslového poznání k stupni racionálního poznání — to je právě dialektika teorie poznání⁴. Tvrdit, že poznání se může zastavit na nižším stupni — na stupni smyslového poznání — a že spolehlivé je jen smyslové poznání, kdežto racionální poznání že je nespolehlivé, znamená opakovat v dějinách známé chyby empirismu. Chyby této teorie spočívají v nepochopení toho, že i když údaje smyslového vnímání jsou bezpochyby odrazem jistých realit objektivně existujícího vnějšího světa (nebudu se zde zmiňovat o idealistickém empirismu, který redukuje zkušenost na takzvané sebenazírání), přece jen jsou tyto údaje jednostranné a povrchní a získaný odraz je neúplný, neodráží podstatu věcí. Pro úplný odraz podstaty věcí, pro odraz vnitřních zákonitostí je nutno vytvořit systém pojmů a teoretických pouček a podrobit bohaté údaje smyslového vnímání přepracování cestou myšlení, spočívajícím v prosévání plev a vybírání zrní, v odstraňování lživého a zachování pravdivého, v přechodu od jedné stránky jevů k druhé, od vnější k vnitřní — je nutný skok od smyslového poznání k poznání racionálnímu.

Tímto přepracováním se naše poznatky nestanou méně plnými, méně spolehlivými. Naopak, všechno to, co bylo vytvořeno v procesu poznání na základě praxe a bylo podrobno vědeckému přepracování, odráží, jak říká Lenin, hlouběji, správněji a plněji objektivní svět. Právě toto nechápou omezení praktikové: sklánějí se před zkušeností a ignorují teorii, a nemohou proto zachytit objektivní proces vcelku, nemají jasnou orientaci, postrádají širokou perspektivu a opájejí se svými náhodnými úspěchy a povrchními představami. Kdyby tito lidé řídili revoluci, zavedli by ji do slepé uličky.

Racionální poznání závisí na poznání smyslovém a smyslové poznání se musí vyvíjet v poznání racionální. Taková je teorie poznání dialektického materialismu. Racionalismus a empirismus ve filozofii nechápou historický či dialektický charakter poznání, a třebas každý z těchto směrů obsahuje jednu stránku pravdy (jde o materialistický, a ne o idealistický racionalismus a empirismus), přesto se ukáže, zkoumáme-li je z hlediska teorie poznání vcelku, že jsou oba chybné. Dialekticko-materialistický pohyb poznání od smyslového k racionálnímu probíhá jak v procesu poznání malého (například poznání nějakého předmětu nebo nějaké činnosti), tak i v procesu poznání velkého (například poznání té či oné společnosti, té či oné revoluce). Avšak pohyb poznání tím ještě nekončí. Kdyby se dialekticko-materialistický pohyb poznání zastavoval jen na racionálním poznání, byla by vyčerpána jen polovina problému; nadto z hlediska marxistické filozofie by byla vyčerpána nikoli nejdůležitější polovina. Marxistická filozofie tvrdí, že to hlavní netkví v tom, abychom po pochopení zákonitostí objektivního světa byli s to vysvětlit svět, nýbrž v tom, abychom využili znalosti objektivních zákonitostí k aktivnímu přetvoření světa. Marxismus přiznává důležitost teorie, což je plně vyjádřeno v této leninské poučce:

„Bez revoluční teorie nemůže být ani revoluční hnutí.“⁶ Avšak marxismus přisuzuje vážný význam teorii právě proto a jenom proto, že teorie může usměrňovat praktickou činnost. Jestliže máme správnou teorii a omezujeme se jen na pouhé rozhovory o ní, držíme ji v skrytu a neuskutečňujeme v praxi, pak z této teorie, ať je jakkoli dobrá, užitek nebude.

Poznání začíná praxí; získáváme-li praxí teoretické poznatky, musíme se znovu vrátit k praxi. Aktivní úloha poznání se neprojevuje jen v aktivním skoku od smyslového poznání k racionálnímu poznání, nýbrž, což je ještě důležitější, ve skoku od racionálního poznání k revoluční praxi. Poznání, jež zvládlo zákonitosti světa, musí znovu směřovat k praxi přetvoření světa, musí být použito v praxi výroby, v praxi revolučního třídního boje a národně osvobozovacího boje, i v praxi vědeckých experimentů. Takový je proces prověřování teorie a vývoje teorie — pokračování jediného procesu poznání.

Otázka, odpovídá-li teoretická poučka objektivní pravdě, není plně řešena a nemůže být plně řešena v pohybu poznání od smyslového poznání k racionálnímu poznání, o němž jsme již mluvili. K úplnému vyřešení této otázky je nutno vrátit se znovu od racionálního poznání k společenské praxi, aplikovat teorii na praxi a prověřit, může-li vést k naznačenému cíli. Mnohé přírodovědecké teorie byly uznány za pravdivé nejen proto, že byly vytvořeny přírodovědci, ale i proto, že byly potvrzeny pozdější vědeckou praxí. Stejně tak marxismus-leninismus je pokládán za pravdu nejen proto, že toto učení bylo vědecky vypracováno Marxem, Engelsem, Leninem a Stalinem, ale i proto, že bylo potvrzeno pozdější praxí revolučního třídního boje a národně osvobozovacího boje. Dialektický materialismus je obecnou pravdou, protože jak ukazuje jeho prověření v praxi celé společnosti, v praxi jednotlivých tříd a jednotlivého člověka, všechno se nutně podřizuje jeho objektivním zákonům, jež objevil marxismus. Dějiny lidského poznání ukazují, že pravdivost mnoha teorií byla nedostatečně úplná, avšak že po prověření v praxi byla jejich neúplnost odstraněna. Mnohé teorie byly chybné, avšak po prověření v praxi byly jejich chyby odstraněny. Právě proto je praxe kritériem pravdy. „*Hledisko života, praxe musí být prvním a základním hlediskem teorie poznání*“⁶. Pozoruhodně o tom mluví Stalin: „...*teorie se stává bezpředmětnou, není-li spojována s revoluční praxí, stejně jako praxe se stává slepou, neosvětluje-li si cestu revoluční teorií.*“⁷

Je tímto ukončen pohyb poznání? Odpovídáme: je ukončen a současně není ukončen. Společnější lidé, kteří se začlenili do praxe změny určitého objektivního procesu na určitém stupni jeho vývoje (ať již je to praxe změny nějakého procesu probíhajícího v přírodě, nebo praxe změny nějakého společenského procesu), získávají vlivem odrazu objektivního procesu a své subjektivní aktivity možnost přejít od smyslového poznání k racionálnímu a vytvářet ideje, teorie, plány či návrhy vcelku odpovídající zákonitostem tohoto objektivního procesu; a jestliže důslednou aplikací těchto idejí, teorií, plánů či návrhů v praxi změny tohoto objektivního procesu se podaří dosáhnout vytčeného cíle, to jest jestliže se v praxi tohoto procesu podaří přeměnit předem vypracované ideje, teorie, plány a návrhy ve skutečnost nebo v celkových rysech dosáhnout jejich uskutečnění, pak je možno pohyb poznání tohoto konkrétního procesu považovat za ukončený. Například v procesu změny přírody — uskutečnění plánu nějaké stavby, potvrzení nějaké vědecké hypotézy, vytvoření nějakého mechanismu, sklizeň úrody nějaké zemědělské plodiny — nebo v procesu změny společnosti — úspěch nějaké stávky, vítězství v nějaké válce, splnění nějakého plánu v oblasti vzdělání —, to vše je pokládáno za dosažení vytčeného cíle. Avšak všeobecně řečeno, jak v praxi změny přírody, tak i v praxi změny společnosti se zřídkakdy stává, aby se ideje, teorie, plány a návrhy, lidmi původně vypracované, uskutečňovaly bez sebemenších změn. Děje se tak proto, že lidé uskutečňující změnu skutečnosti jsou často spoutáni nejrůznějšími omezeními: Často jsou spoutáni nejen vědeckými a technickými podmínkami, ale i vývojem objektivního procesu samého a stupněm jeho projevu (různé stránky a podstata objektivního procesu nejsou dosud plně odhaleny). Za takové situace, v důsledku toho, že se v praxi projeví dříve nepředpokládané okolnosti, nezřídká se stává, že ideje, teorie, plány a návrhy jsou částečně měněny, a bývají i případy, kdy se mění úplně. To znamená, že existují případy, kdy původně vypracované ideje, teorie, plány a návrhy částečně nebo vůbec neodpovídají reálné skutečnosti, jsou částečně nebo úplně chybné. V řadě případů se teprve po četných neúspěšných podařích odstranit omyl, podaří se dosáhnout shody se zákonitostmi objektivního procesu a tak se podaří přeměnit subjektivní v objektivní, to jest v praxi dosáhnout očekávaných výsledků. V každém případě je možno v tomto okamžiku považovat pohyb lidského poznání určitého objektivního procesu na určitém stupni jeho vývoje za ukončený.

Zkoumáme-li však proces v jeho vývoji, pak pohyb lidského poznání tím nekončí. Jakýkoli proces, probíhá-li v přírodě nebo ve společnosti, jde v důsledku vnitřních rozporů a boje vpřed a rozvíjí se. A proces lidského poznání musí jej též následovat, jít vpřed a rozvíjet se. Mluvíme-li o společenském vývoji, pak skuteční revoluční vůdcové musí dokázat nejen napravovat chyby ve svých idejích, teoriích, plánech a návrzích, jak o tom již byla řeč, nýbrž i při přechodu určitého objektivního procesu z jednoho stupně vývoje na druhý musí sami, spolu se všemi účastníky revoluce, držet ve svém subjektivním poznání krok s tímto přechodem, to jest

usilovat o to, aby vytyčované nové revoluční úkoly a nové plány činnosti odpovídaly novým změnám v situaci. V revolučním období se situace mění velmi rychle, a jestliže poznání revolucionářů nebude s těmito změnami držet krok, pak tito revolucionáři nebudou moci dovést revoluci k vítězství.

Často se však stává, že se ideje opožďují za skutečností. Děje se to proto, že lidské poznání je omezováno mnohými společenskými podmínkami. Bojujeme proti konzervativcům v našich revolučních řadách, neboť jejich ideje nedrží krok s měnící se objektivní situací, což se v dějinách projevovalo jako pravičácký oportunismus. Tito lidé nevidí, že boj protikladů již posunul objektivní proces vpřed, a jejich poznání zůstává stále na dřívějším stupni. Tato zvláštnost je vlastní idejím všech konzervativců. Jejich ideje jsou odtrženy od společenské praxe, nemohou být v čele společenského hnutí a plnit úlohu jeho vůdce, jsou s to jen plést se vzadu za ním, reptat na to, že jde kupředu příliš rychle, a pokoušet se táhnout ho zpět, obrátit kolo dějin nazpět.

Bojujeme též proti „levičáckému“ frazérství. Ideje jeho představitelů zabíhají kupředu, přeskakují určité stupně vývoje objektivního procesu; jedni z nositelů těchto idejí považují iluze za pravdy, jiní se násilně pokoušejí uskutečnit dnes ideály, které jsou uskutečnitelné až v budoucnosti; jejich ideje, odtržené od současné praxe většiny lidí, odtržené od současné skutečnosti, proměňují se při praktické činnosti v hazardérství. Pro idealismus, mechanistický materialismus, oportunismus a hazardérství je charakteristická roztržka mezi subjektivním a objektivním, odtrženost poznání od praxe. Marxisticko-leninská teorie poznání, jejímž specifickým rysem je uznání praxe za kritérium pravdy, musí vést energický boj proti těmto chybným názorům. Marxisté tvrdí, že v absolutním obecném procesu vývoje vesmíru je vývoj jednotlivých konkrétních procesů relativní. Proto z nekonečného proudu absolutní pravdy čerpá lidské poznání jednotlivých konkrétních procesů v určitých etapách jejich vývoje jen relativní pravdy. Ze součtu nesčetných relativních pravd se skládá absolutní pravda.⁸

Vývoj objektivního procesu je vývoj plný rozporů a boje. Vývoj lidského poznání je také vývoj plný rozporů a boje. Každý dialektický pohyb v objektivním světě se může dříve či později odrazit v lidském poznání. Proces vzniku, vývoje a zániku ve společenské praxi je nekonečný, a právě tak nekonečný je proces vzniku, vývoje a zániku v lidském poznání. Protože praxe, spočívající na určitých idejích, teoriích, plánech a návrzích a směřující ke změně objektivní skutečnosti, jde neustále kupředu, je i lidské poznání objektivní skutečnosti také stále hlubší a hlubší. Proces změny objektivně existujícího reálného světa je věčný a nemá hranic, jako je věčné a nemá hranic lidské poznání pravdy v procesu praxe. Marxismus-leninismus naprosto neukončuje odhalování pravdy, nýbrž naopak neustále odhaluje cesty poznání pravdy v procesu praxe. Náš závěr je tento:

Jsme pro konkrétní historickou jednotu subjektivního a objektivního, teorie a praxe, jednotu poznatků a jednání; jsme proti všem — „levým“ i pravicovým — chybným názorům, odtrženým od konkrétních dějin. V současné epoše společenského vývoje vložily dějiny odpovědnost za správné poznání a přetvoření světa na bedra proletariátu a jeho strany. Jak v Číně, tak i na celém světě dosáhl proces praxe přetváření světa — proces, jehož průběh je předem narýsován na základě vědeckého poznání — historického okamžiku obrovské důležitosti, okamžiku nebývalého v celých dějinách lidstva, kdy se uskutečňuje úplné svržení temna jak v Číně, tak i na celém světě a přeměna tohoto světa v dosud nevidaný světlý svět.

Boj proletariátu a revolučních lidových mas za přetvoření světa zahrnuje uskutečnění těchto úkolů: přetvoření objektivního světa i přetvoření vlastního subjektivního světa — přetvoření vlastních poznávacích schopností, přetvoření vztahu subjektivního světa k objektivnímu. Na jedné části zeměkoule — v Sovětském svazu — lidé již uskutečňují tyto přeměny a v současné době urychlují tento proces přeměn. Čínský lid a národy celého světa procházejí dnes nebo projdou v budoucnosti procesem těchto přeměn.

Mluvíme-li o přetvářeném objektivním světě, pak do něho zahrnujeme i všechny odpůrce přetváření; tito odpůrci musí zprvu projít etapou přetváření, spočívajícího na přinucení, a poté mohou přejít do etapy převýchovy, spočívající na uvědomělosti. Doba, kdy celé lidstvo přistoupí k uvědomělému přetváření sebe i světa, bude epochou komunismu na celém světě.

Praxí odhalovat pravdy a praxí potvrzovat pravdy a rozvíjet pravdy. Od smyslového poznání aktivně přecházet k poznání racionálnímu a dále od racionálního poznání k aktivnímu řízení revoluční praxe, k přetváření subjektivního a objektivního světa. Praxe — poznání, znovu praxe — a znovu poznání — tato forma je ve svém cyklickém opakování nekonečná, a přitom obsah cyklů praxe a poznání stoupá pokaždé na vyšší stupeň. Taková je vcelku teorie poznání dialektického materialismu, takový je názor dialektického materialismu na jednotu poznatků a jednání.

Poznámky

1. V. I. Lenin: Konspekt Hegelovy knihy Věda logiky. In Filozofické sešity. Ruské vyd. 1947, s. 185.
2. Viz K. Marx — B. Engels: Jedenáct thesí o Feuerbachovi. In Vybrané spisy ve dvou svazcích, sv. II. Svoboda, Praha 1950, s. 420—423); V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticismus. Svoboda, Praha 1952, s. 127.
3. V. I. Lenin: Konspekt Hegelovy knihy Věda logiky. In Filozofické sešity. Ruské vyd. 1947, s. 146.
4. V. I. Lenin říká: „Abychom chápali, musíme empiricky začít chápání, zkoumání, od empirie se povznést k obecnému “ V. I. Lenin: Konspekt Hegelovy knihy Věda logiky. In Filozofické sešity. Ruské vyd. 1947, s. 178.
5. V. I. Lenin: Co dělat? In Vybrané spisy ve dvou svazcích. Svazek I. Svoboda, Praha 1951, s. 164.
6. V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticismus. Svoboda, Praha 1952, s. 127.
7. J. V. Stalin: Orázky leninismu. Svoboda, Praha 1952, s. 21.
8. V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticismus. Svoboda, Praha 1952, s. 120.